

Kulturreservaten

Från kvalificerad markvård till regional utveckling

Återrapportering enligt 2003 års regleringsbrev

Innehåll

Sammanfattning	3
Inledning	4
Arbetet med kulturreseervaten	4
Länsstyrelsernas insatser	4
Riksantikvarieämbetets insatser	4
Övriga aktörers medverkan	5
Bedömning av insatserna	5
Kulturreseervatsinstrumentets tillämpning	6
Beslutade kulturreseervat.....	6
Kulturreseervat under utredning	6
Kommunala kulturreseervat	7
Bedömning av tillämpningen.....	7
Kulturreseervatsinstrumentets effekter	8
Exemplet Åsens by.....	8
Exemplet Lillhärjåbygget	8
Ytterligare effekter	9
Bedömning av effekterna	9
Framtida behov, roller och ansvar	10
Länsstyrelserna	10
Riksantikvarieämbetet	10
Övriga aktörer.....	11
Bedömning av behoven.....	11

Sammanfattning

Föreliggande rapport utgör Riksantikvarieämbetets återrapportering av arbetet med kulturresevatnen enligt 2003 års regleringsbrev. Kulturresevatnsarbetet pågår nu för fjärde året. Sammanlagt finns fjorton statliga kulturresevat fördelade på tolv län. Samtliga länsstyrelser är i full gång med bildandet av nya kulturresevat.

Riksantikvarieämbetets och Naturvårdsverkets gemensamma *Allmänna råd om naturresevat och kulturresevat* har beslutats. Samarbetet mellan verken fortsätter – bland annat genom anordnande av kurser kring skötsel av skyddade områden. Nya kriterier för beräkning av intrångsersättningar skall utarbetas och vidareutveckling av handboken för kulturresevat pågår. Årliga nätverksträffar med kulturresevatshandläggare har anordnats och däremellan förs en kontinuerlig dialog med länsstyrelserna.

Länsstyrelserna har anlitat såväl läns museer som fristående konsulter för bl. a. olika former av inventerings- och utredningsarbete. Arbetet håller hög kvalitet. Mark- och sakägare är med tidigt i processen och påverkar målsättningar och inriktning samt deltar ofta i skötselarbetet. Skötselinsatser utförs även av skogsvårdsstyrelser, ideella föreningar, stiftelser eller olika aktörer inom det lokala näringslivet. Kommunerna är med som intressenter i statliga kulturresevat men har även påbörjat arbetet med egna kulturresevatnsbildningar.

Inledningsvis har frågeställningarna huvudsakligen berört agrara miljöer och således mest handlat om kvalificerad markvård men även tidigt om pedagogiskt och publikt arbete. Senare erfarenheter från tillämpningen har aktualiserat synen på kulturresevatnen som instrument för regional utveckling. Åsens by och Lillhärjåbygget är exempel på två skilda riktningar i detta avseende.

Kulturresevatnen präglas av ett brett engagemang vilket ökar möjligheterna till medfinansiering av olika åtgärder. Skyddsinstrumentet har en flexibilitet i tillämpningen och således stor utvecklingspotential. Relativt stora kostnader och arbetsinsatser i inledningsskedet kan ses som en investering, eftersom kraven på kvalitet, löpande underhåll, uppföljning och utvärdering på sikt innebär stora besparingar och väl utnyttjade resurser. Tillsammans med betydelsen för att uppnå flera av miljökvalitetsmålen gör detta kulturresevatnen till instrument för en långsiktigt hållbar utveckling.

Behovet av nya kulturresevatnsbildningar är påtagligt. Riksantikvarieämbetet bedömer det som rimligt med ca 10 nya statliga kulturresevat per år. Det är emellertid först från och med 2004 det börjar bli meningsfullt att bedöma kulturresevatns framtida antal, innehåll, inriktning och därmed långsiktiga resursbehov. Länsstyrelsernas sammanlagda äskanden inför 2003 uppgick till knappt 30 mkr medan anslagsramen medgav en fördelning om 16,5 mkr för ändamålet kulturresevat. Inför 2002 äskades och fördelades drygt 12 mkr. Inför 2004 kan dessutom, utöver behoven som avser ytterligare kulturresevatnsbildningar, befaras tillkomma kostnader för åtgärder som ej kunnat finansieras under innevarande år.

Såväl centralt som regionalt finns ett behov av såväl fördjupad som breddad kompetens samt en utökad samverkan mellan natur- och kulturmiljösektorerna. Länsstyrelsernas handläggare av kulturresevat måste även ges möjligheter att bl. a. delta i processen kring bildande av naturresevat vars omfattning och arbetstakt sannolikt kommer att växa med de kraftigt ökade ekonomiska resurserna som tillförs naturvården.

Inledning

Möjligheten för länsstyrelser och kommuner att avsätta områden som kulturresevat i syfte att bevara värdefulla historiska landskap, infördes med miljöbalken 1999. Kulturresevarsarbetet pågår nu för fjärde året och tillämpningen är föremål för fortlöpande utveckling.

Riksantikvarieämbetet har sedan starten årligen uppdragits av regeringen att redovisa de åtgärder som genomförts inom ramen för arbetet med kulturresevaten. Föreliggande rapport utgör 2003 års åiterrapportering enligt regleringsbrevet där uppdraget formuleras enligt följande:

Riksantikvarieämbetet skall i en särskild rapport, efter samråd med länsstyrelserna, göra en sammanställning och samlad bedömning av arbetet gällande värdefulla kulturpräglade landskap som enligt miljöbalken skyddas som kulturresevat. Av redovisningen skall framgå vilka effekter skyddsformen har haft, i vilken omfattning som skyddsformen har använts, vilken typ av områden som har skyddats samt formerna och kostnaderna för inrättande, vård och skötsel av kulturresevat. Redovisningen skall lämnas till regeringen senast den 1 juli 2003.

Arbetet med kulturresevaten

Länsstyrelsernas insatser

Tolv län har hittills beslutat om sammanlagt fjorton statliga kulturresevat och samtliga länsstyrelser är nu i full gång med bildandet av nya kulturresevat. I vissa län är det endast eller huvudsakligen en person som arbetar med processen kring kulturresevat. Andra län har organiserat sina medarbetare så att de ansvarar för varsitt geografiskt område inom vilket var och en handlägger alla ärendetyper, varför flertalet handläggare där på sikt kommer att hantera en eller annan kulturresevatbildning.

I vissa län har länsstyrelsepersonal genomfört så gott som hela processen – från inventering och utredning via förhandling och planering till beslut och skötselplan. I andra län har huvuddelen av arbetet fram till länsstyrelsens beslut lagts ut på läns museer eller fristående konsulter.

Urvalet av presumtiva kulturresevatmiljöer styrs i hög grad av länens kulturmiljöprofil såsom den framstår i respektive regionala kulturmiljöprogram eller motsvarande, varför även länsstyrelsernas tidigare insatser avseende bl. a. inventeringar och riksintressebeskrivningar kan ses som betydelsefulla delar i arbetet med kulturresevaten.

Riksantikvarieämbetets insatser

Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket har sedan 1999 arbetat med att ta fram gemensamma *Allmänna råd om naturresevat och kulturresevat*. Arbetsprocessen har av olika skäl fördröjts, men de allmänna råden är nu beslutade och kommer att läggas ut digitalt på respektive verks hemsida. Riksantikvarieämbetet samverkar från och med innevarande år med Naturvårdsverket om att anordna kurser med inriktning på skötsel av skyddade områden. Kurserna, som delvis kommer att hållas i fält, vänder sig i första hand till kultur- och naturresevatshandläggare vid länsstyrelserna men även till konsulter och personal vid läns museer.

Principdiskussioner kring tillämpningen av 7 kap miljöbalken, förs mer eller mindre fortlöpande med främst Naturvårdsverket – utifrån såväl verkliga som fiktiva exempel. Inledande kontakter

har också tagits med experter på bl. a. fastighetsvärdering, i syfte att utarbeta nya kriterier för beräkning av intrångsersättningar.

Riksantikvarieämbetet deltar med en ledamot i Tillsyns- och Föreskriftsrådet samt har även deltagit i flera arbetsgrupper under nämnda råd – såsom en av tillsyns(väglednings)-ansvariga myndigheter enligt miljöbalken. I dessa och andra sammanhang har tillsynsbegreppet avhandlats utförligt.

Handboken för kulturresevat finns i elektronisk version på Riksantikvarieämbetets hemsida (www.raa.se/publikt-arbete/publikationer/digitala-publikationer). Vidareutveckling av handboken pågår och ett seminarium kommer att hållas i höst som ett led i denna process, när sommarsäsongens arbete genererat nya erfarenheter. En uppdaterad digital version av handboken skall ersätta den befintliga före utgången av 2003.

Nätverksträffar med främst kulturresevatshandläggare från länsstyrelserna har anordnats årligen. Vid årets sammankomst – som hölls i Falun 27-28 maj – diskuterades bl. a. kulturresevatsinstrumentets möjligheter och begränsningar vad gäller att hantera världsarvs- och riksintresseområden, metoder för att arbeta pedagogiskt och publikt i resevaten, skyltning och utformning av informationsmaterial samt ekonomiska förutsättningar vad gäller beräkning och förhandling av intrångsersättning, skötsel och andra verksamheter.

Riksantikvarieämbetet för också en kontinuerlig dialog med länsstyrelserna såväl i allmänna och övergripande frågor som i enskilda resevatsärenden.

Övriga aktörers medverkan

Länsmuseerna är i varierande grad engagerade i kulturresevatsarbetet. Många länsmuseer står för hela eller stora delar av inventerings- och utredningsarbetet bakom beslut och skötselplaner. Andra deltar endast i begränsad omfattning. I flera befintliga och blivande kulturresevat kommer länsmuseerna helt eller delvis att ansvara för det pedagogiska och publika arbetet.

Fristående konsulter har anlåtts av länsstyrelserna för utredningsarbete med olika inriktning – bebyggelsehistoriska utredningar, markanvändnings- och vegetationsanalyser m. m. – men även för upprättande av förslag till skötselplaner. Då det gäller värdering och beräkning av intrångsersättning, har man i de allra flesta fall anlutat konsulter med tidigare erfarenhet från naturresevatsbildningar.

Markägare/brukare och andra sakägare finns som regel med tidigt i processen och kan därmed framföra sina intressen och idéer innan målsättningar och inriktning får sin slutliga formulering. Oftast är det också bland dessa man finner den som skall komma att arbeta med skötseln av resevatet. Skogsvårdsstyrelser, ideella föreningar, stiftelser eller olika aktörer inom det lokala näringslivet ombesörjer ibland praktiska delar i kulturresevatsförvaltningen.

Kommunerna kan finnas med inte bara som remissinstans utan även som mer eller mindre aktiva intressenter – hittills i statliga kulturresevat men kommunala kulturresevatsbildningar är på gång.

Bedömning av insatserna

Från och med innevarande budgetår kan arbetet med inrättande av kulturresevat sägas ha kommit igång på allvar. Emellertid kan befaras att insatsernas takt och omfattning i år hämmas av att medelsfördelningen inte kunde svara upp emot länsstyrelsernas äskanden. Äskandena inför 2003

uppgick till knappt 30 mkr och anslagsramen medgav en fördelning om 16,5 mkr för ändamålet kulturresevat. Detta beskriver ändå en ökning jämfört med 2002 års fördelade dryga 12 mkr.

Det utredningsarbete som föregår länsstyrelsernas beslut håller genomgående en mycket hög kvalitet – detta oavsett om det utförts av tjänstemän vid länsstyrelser, läns museer eller av fristående konsulter. Samma höga kvalitet präglar beslutshandlingar inklusive skötselplaner. Förankringsprocessen – d. v. s. dialog och förhandlingar med berörda instanser, mark- och sakägare – har regelmässigt inletts tidigt och genomförts enligt principen att alla skall känna sig delaktiga i beslutet.

Kulturresevatbildningarna har omfattat olika miljöer med olika förutsättningar vad gäller kunskapsläge, areal, innehåll, geografiskt läge, ägoförhållanden m. m. De som genomfört de olika momenten i processen fram till färdigt kulturresevat har dessutom gjort detta för första gången (undantag är Östergötlands och Värmlands län som vardera har två kulturresevat). Även om Riksantikvarieämbetets handbok funnits tillgänglig och man hela tiden samarbetat och rådfrågat varandra över läns- och sektorsgränserna, återstår en del arbete innan rutinerna finner sin färdiga form.

Kulturresevatinstrumentets tillämpning

Beslutade kulturresevat

I skrivande stund finns fjorton beslutade kulturresevat i landet, fördelade på tolv län. Bland dessa är elva olika typer av agrara miljöer. De tre övriga – Ronneby Brunn i Blekinge som är en parkmiljö, Gunnebo i Västra Götaland som är en slottsmiljö och Brattforsheden i Värmland som är ett krigsflygfält – är också de senast beslutade.

Listan visar landets fjorton beslutade kulturresevat.

<i>Län</i>	<i>Miljö</i>	<i>Typ av miljö</i>	<i>Beslut</i>
Östergötland	Smedstorp	Dubbelgård	2001 01 26
	Öna	Skogshemman	2002 06 19
Jönköping	Åsen	Bymiljö	2000 03 06
Kronoberg	Råshult	Komministerboställe	2002 12 16
Gotland	Norrhys	Gårdsmiljö	2002 06 17
Blekinge	Ronneby Brunn	Brunnspark	2003 04 04
Halland	Mårtagården	Kaptensboställe	2003 04 04
V. Götaland	Gunnebo	Slottsmiljö	2003 06 10
Värmland	Juhola	Finngård	2001 12 10
	Brattforsheden	Krigsflygfält	2003 06 17
Gävleborg	Västeräng	Bymiljö	2002 09 02
Jämtland	Lillhärjåbygget	Fjällgård	2002 03 25
Västerbotten	Rörträsk	Översilningsängar	2002 06 26
Norrbotten	Hanhinvittikko	Fäbod	2002 06 07

Kulturresevat under utredning

Många miljöer med helt eller delvis agrar prägel finns givetvis med också på listan över de närmast förestående kulturresevatbildningarna. Bergsmansmiljöer, en samisk miljö, ett kvarnstensbrott och ett fiskeläge medverkar emellertid till en breddning av urvalet till att omfatta miljöer som präglats av helt eller huvudsakligen andra verksamheter än jordbruk.

Listan visar miljöer som förväntas bli beslutade 2003 eller 2004.

<i>Län</i>	<i>Miljö</i>	<i>Typ av miljö</i>	<i>Beslut (?)</i>
Stockholm	Brottö	Skärgårdshemman	2003
Uppsala	Lingnåre	Fossilt odlingslandskap	2003
Södermanland	Horsvik	Skärgårdshemman	2003
	Tåkenön	Beteslandskap / torp	2003
Kronoberg	Igelön	Äppelodling	2003
Kalmar	Skinnskälla	Bymiljö	2003
Blekinge	Lilla Vambåsa	Fossilt odlingslandskap	2003/-04
Skåne	Örnanäs	Gårdsmiljö	2003
	Skurup (Svaneholm)	Enskifteslandskap	2004
	Liarum	Bymiljö	2004
V. Götaland	Vallby	Gårdsmiljö	2003/-04
Örebro	Pershyttan	Bergsmansmiljö	2003/-04
Västmanland	Bråfors	Bergsmansgård	2003/-04
Dalarna	Östra Utsjö	Kvarnstensbrott	2003
	Falu gruva	Bergsmansgårdar (m. m.)	2003/-05
Västernorrland	Sandviken	Fiskeläge	2004
Västerbotten	Atoklimpen	Samisk miljö	2003/-04
	Lagnäset	Slätterängar	2003/-04
Norrbotten	Gallejaur	Bymiljö	2004

Kommunala kulturresevat

Kommunala kulturresevat skiljer sig inte från statliga i juridiskt hänseende. De ekonomiska förutsättningarna ser däremot lite olika ut eftersom kommunerna saknar länsstyrelsernas möjligheter att äska pengar ur Riksantikvarieämbetets anslag Bidrag till kulturmiljövård. Hos kommunerna har intresset för kulturresevatbildningar tills helt nyligen varit tämligen begränsat. De senaste månaderna har emellertid allt fler kommuner hört av sig till länsstyrelserna och Riksantikvarieämbetet med förfrågningar rörande kommunala kulturresevat. Man börjar uppfatta kulturresevatinstrumentet som ett användbart komplement till kommunala planbestämmelser. Man ser även ett pr-värde med att hysa ett värdefullt kulturpräglad landskap som skyddats enligt miljöbalken.

Ännu finns inga kommunala beslut om bildande av kulturresevat, men i åtminstone två kommuner har man hunnit en bit på vägen. I Marks kommun i Västra Götalands län utreds Ramsholmen – ett ålderdomligt odlingslandskap – för vilket kommunen beräknar fatta beslut om kulturresevat före utgången av 2003. I Norbergs kommun i Västmanlands län har utredningsarbetet inletts avseende Klackberg – en gruvmiljö – som också kan komma ifråga för kulturresevatbildning under innevarande år.

Bedömning av tillämpningen

Att länsstyrelserna valt att börja med agrara miljöer för inrättande av kulturresevat förklaras främst av kunskapsläget, men även av hotbilden. Regionala landskapsanalyser/-översikter, som i stor utsträckning legat till grund för urvalet av presumtiva kulturresevat, hanterar huvudsakligen agrara miljöer och nedläggningen av framför allt småskaliga jordbruk leder till förfall genom ohävd och igenväxning. Följaktligen har frågeställningarna avseende kulturresevatinstrumentets tillämpning inledningsvis kretsat kring sådana typer av miljöer. Metoder för att hantera och

bedriva *kvalificerad markvård* i agrara miljöer var en utgångspunkt för de första diskussionerna, men tidigt behandlades också frågor kring det *pedagogiska och publika arbetet*.

Aktualiserandet av miljöer som de senast beslutade, och kanske i än högre grad vissa av de närmast förestående, har föranlett en förskjutning mot nya frågeställningar och därmed också en utveckling av kulturresevatsinstrumentets tillämpning. Denna utveckling har även i hög grad styrts av de praktiska erfarenheter som hunnit göras i de tidigare kulturresevaten. Den breda avseende engagemanget och den framgång gällande förväntade effekter som redan åstadkommit i några kulturresevat har lett till att en av de mest relevanta frågeställningarna för närvarande rör kulturresevaten som *instrument för regional utveckling*.

Tillämpningen av kulturresevatsinstrumentet kan på lite längre sikt komma att breddas ytterligare, allt eftersom nya erfarenheter görs och behoven förändras. Utvecklingsriktningar som redan går att skönja är de som kan föranledas av behoven att hantera vissa komplexa bebyggelsemiljöer och att olika skyddsformer samverkar. Intressant är också att medan skillnaderna i synsätt mellan naturmiljö- och kulturmiljösektorerna tycks minska, tycks – åtminstone för närvarande – tillämpningen av de juridiskt parallella instrumenten naturresevat och kulturresevat utvecklas åt olika håll.

Kulturresevatsinstrumentets effekter

Exemplet Åsens by

Åsens by hade redan före miljöbalkens ikraftträdande avsatts som naturresevat med kulturhistoriska motiv. Ombildningen till kulturresevat skedde 2000. Stora delar av de senaste årens omfattande arbete har bedrivits och delfinansierats som ett EU-projekt vilket löper på sista året 2003. Det kommunala engagemanget är stort. Åsens by har som första kulturresevat nu hunnit igenom den tids- och kostnadskrävande restaureringsfasen och står inför den framtida löpande verksamheten. För Åsens del innebär detta bl. a. bedrivande av traditionellt jordbruk med djurhållning samt trädgårdsskötsel och byggnadsunderhåll – men också en mycket omfattande publik verksamhet med vandrarhem, konferenslokal, museiaktiviteter samt försäljning av mat och dryck m. m. Hushållningssällskapet har upprättat en driftskalkyl för jordbruksdelen och Länsmuseum har tagit fram en kostnadsplan för det löpande underhållet av bebyggelsen. Målet för turistverksamheten är att den skall bära sina egna kostnader. Kommande årliga uppföljningsarbete får utvisa riktigheten i bedömningarna.

2002 hade Åsens by ca 50 000 besökare, varav ca 27 000 inhandlade något. Enligt en turistekonomisk modell (TEM), där man använder sig av nyckeltal för intäkter, beräknas verksamheten vid kulturresevatet sammantaget generera 17 årsarbeten. Detta innebär i sin tur skatteintäkter om ca 1,8 mkr till kommunen och ca 0,8 mkr till landstinget. Därtill kan konstateras att det omfattande och breda engagemanget kring kulturresevatet Åsens by medfört en *positiv befolkningsutveckling* i kommundelen.

Exemplet Lillhärjåbygget

Lillhärjåbygget i Jämtlands län är ett fjällnära jordbruk utan vägförbindelser, säkerligen det sista kvarvarande i sitt slag. Miljön utgör landets ojämförligt största kulturresevat med sina knappt 2 700 ha, omfattande inägor, utmark och fäbod. Jordbruket bedrivs traditionellt med lantrasdjur på utmarksbete, fäbodrift, lieslätter och hässjning. I gårdens mejeri bereds mjölk samt tillverkas smör och ost. Kulturresevatsinstrumentet – eller länsstyrelsens tillämpning av detsamma – har här gjort det möjligt för brukarfamiljen att fortsätta sin verksamhet. Om inte länsstyrelsen

genomfört kulturresevatsbildningen hade driften med all sannolikhet varit nedlagd idag. Anslaget Bidrag till kulturmiljövården har här medverkat till restaurering och komplettering av bebyggelsen samt kostnadstäckning för delar av löpande drift och underhåll.

De synergiska effekterna kan här inte utan vidare omsättas i siffror, men de handlar om *fortlevnad* – inte enbart genom tillskapande av ekonomiska marginaler. Lika viktig är också *bekräftelsen* genom det offentliga erkännande som förmedlats brukarna i avtalandet om åtgärder som syftar till att *upprätthålla omistliga värden*. Det relativa fåtal besökare som gör sig omaket att leta sig hit erbjuds i gengäld en, på samma gång stillsam och storslagen, *upplevelse av ett värdefullt historiskt landskap*. Bevarandet av en miljö som denna kan ha betydelse för att *stärka den regionala identiteten* även i ett vidare perspektiv. Visst bör det uppfattas som attraktivt att bo och verka i en trakt som hyser landets enda levande fjällnära jordbruk i väglöst land?

Ytterligare effekter

Befintliga och blivande kulturresevat är ofta miljöer där det tidigare lagts en hel del bidragsmedel på framför allt kulturlandskapsvård men även byggnadsvård. Det syns också i länsstyrelsernas äskanden, där medelsanspråken för ändamålet kulturlandskapsvård tycks minska i takt med att skötselarbetet inleds i de nya kulturresevaten. De bidragsmedel som tidigare gått till vård av byggnader och anläggningar i dessa och andra miljöer har många gånger använts för mer eller mindre akuta och omfattande restaureringsåtgärder. Inte sällan har man sedan kunnat konstatera ett nytt lika akut behov ett antal år senare. Många av kulturresevaten har således också betydande initiala restaureringsbehov – avseende såväl byggnader och anläggningar som marker. Detta - tillsammans med höga tekniska och antikvariska krav – gör kostnaderna stora de första åren. I kulturresevatens skötselplaner finns emellertid noggrant formulerade kvalitetsmål och skötselmål med krav på regelbunden uppföljning, utvärdering och utveckling av skötselarbetet, vilket möjliggör en långsiktig planering av insatser och kostnader. Genom årlig uppföljning av tillstånd och verksamheter minimeras risken att drabbas av plötsliga oförutsedda utgifter. Underhållet tillåts inte bli eftersatt. Skötselarbetet regleras dessutom vanligen i fleråriga skötselavtal. Kostnaderna för det löpande arbetet men även kommande åtgärdsbehov kan därigenom i allt väsentligt förutsägas för flera år i taget. Kulturresevatsinstrumentet blir därmed ett både högkvalitativt och synnerligen kostnadseffektivt sätt att bedriva kulturmiljövård.

Bedömning av effekterna

Effekterna av kulturresevatsinstrumentets tillämpning har ännu inte hunnit få fullt genomslag. Många av såväl uppnådda som kommande effekter kan dessutom vara svåra att bedöma. De hittills konstaterade effekterna synes dock genomgående vara av positiv natur.

Helhetsperspektivet avseende hanterandet av värdena i de sammansatta miljöerna, förutsätter samverkan över sektorsgränserna och medverkar till att kulturresevaten blir intressanta för många vilket möjliggör ett brett engagemang. Härav följer i sin tur ökade möjligheter till medfinansiering av arbetet och intäkter från publik verksamhet.

Erfarenheterna visar att kulturresevatsinstrumentet besitter en stor utvecklingspotential. Befintliga och blivande kulturresevat skiljer sig åt genom olika förutsättningar, innehåll och inriktning. Behov, kontext och önskemål kan i hög grad styra tillämpningen, vilket bland annat medfört att skyddsformen utvecklats till ett betydelsefullt instrument för regional utveckling

Relativt stora kostnader och arbetsinsatser i inledningsskedet kan ses som en investering, eftersom kraven på kvalitet, löpande underhåll, uppföljning och utvärdering på sikt innebär stora besparingar och väl utnyttjade resurser.

Kulturreseervaten har betydelse för att uppnå de av regeringen antagna miljökvalitetsmålen – hittills främst vad gäller ”Ett rikt odlingslandskap”, ”Levande skogar” och ”Myllrande våtmarker” men även ”En storslagen fjällmiljö”, ”God bebyggd miljö”, ”Levande kust och skärgård” samt ”Levande sjöar och vattendrag”.

Sammantaget blir, genom ovanstående, kulturreseervaten till instrument för en långsiktigt hållbar utveckling – såväl ekonomiskt och miljömässigt som socialt och kulturellt.

Framtida behov, roller och ansvar

Länsstyrelserna

Behovet av nya kulturreseervatsbildningar är påtagligt. Samtidigt är processen relativt resurskrävande. Dessa sammansatta miljöer medför som regel ett omfattande utredningsarbete. För att kunna leva upp till de med nödvändighet höga ambitionerna vad gäller kvaliteten hos de löpande insatserna måste skötselplanernas målnivåer vara väl genomtänkta och formuleras med största noggrannhet. En annan förutsättning för långsiktigt väl fungerande kulturreseervat är en bred förankring och engagemang hos mark- och sakägare, vilket kan betyda att samrådet tar tid – i synnerhet i miljöer med komplicerade markägarförhållanden. Riksantikvarieämbetet bedömer det som en administrativt rimlig takt att *ca 10 nya statliga kulturreseervat beslutas varje år*. Detta kommer att innebära ett ökat behov av resurser hos länsstyrelserna, jämfört med idag, för att klara arbetet med förvaltning – inklusive uppföljning, utvärdering och vidareutveckling av kulturreseervatsarbetet – samt för att kunna bedriva operativ tillsyn. Kommunala kulturreseervatsbildningar kommer framöver att ställa nya krav på länsstyrelserna som tillsynsvägledande myndighet gentemot kommunerna.

De flesta länsstyrelser har ett stort behov av att utveckla samordningen av skilda frågor mellan arbetsfunktionerna. En angelägen sådan fråga är skydd av områden. Det räcker inte för en kulturreseervatshandläggare att bolla över förslagen till beslut och skötselplaner till bl. a. naturvårdsfunktionen för beredning och intern förankring. Handläggaren måste också sätta sig in i arbetet med naturreseervaten på motsvarande sätt. Med tanke på de kraftigt ökade resurserna som tillförts och nästa år kommer att tillföras naturvården för att öka intensiteten i arbetet med skydd av områden, är det nödvändigt att kulturmiljövården samtidigt ges möjlighet att fullt ut kunna delta även i den processen.

Riksantikvarieämbetet

Fortfarande återstår åtminstone delvis obesvarade frågeställningar kring arbetet med kulturreseervaten. I takt med att arbetet fortskrider, uppstår också nya frågor som en konsekvens av nya erfarenheter. Utredning av föränderliga frågeställningar förutsätter en policy som samtidigt är både stabil och anpassningsbar. Samhällets utveckling medför förändrade villkor för och krav på arbetet med att bevara, bruka, tillgängliggöra och förmedla kunskap om kulturlandskapet och dess innehåll. Om kulturreseervatsinstrumentet skall fortsätta att fungera måste således även metoderna för dess tillämpning fortsätta att utvecklas. I en sådan utvecklingsprocess är det en angelägen uppgift för Riksantikvarieämbetet att medverka till upprätthållandet av de höga kvalitetskrav som hittills präglat kulturreseervatsarbetet. För att fortlöpande kunna vidareutveckla och tillämpa nya metoder för detta arbete behövs en kontinuerlig uppföljning och utvärdering av arbetet. Ansvaret

för samordningen därvidlag uppfylls dels i kontakterna med länsstyrelser och läns museer, dels i samarbetet med centrala verk och organisationer. Riksantikvarieämbetet ansvarar för att tillhandahålla uppdaterade råd och riktlinjer för kulturresevarsarbetet samt återrapportering till regeringen, men bör också ansvara för att förmedla information om kulturresevaraten till allmänheten via webb och media.

Övriga aktörer

Länsmuseerna besitter en kompetens som, i många fall, gjort dem till självklara aktörer i kulturresevarsarbetet – i synnerhet vad gäller inventerings- och utredningsarbetet, men i hög grad även avseende pedagogiska insatser. Även fristående konsulter med olika inriktning medverkar i nämnda delar av kulturresevarsarbetet och håller därigenom på att bygga upp värdefull expertkunskap. Behovet av kompetensutveckling, samordning och samverkan är påtagligt för att man även i framtiden skall kunna klara de nya kvalitetskrav som uppkommer genom utvecklingen av kulturresevarsinstrumentets tillämpning.

Kommunernas behov av samarbete och utbyte av erfarenheter är svårbedömt men kommer att öka i en omfattning som givetvis står i proportion till antalet kommunala kulturresevarsbildningar. Det är dock tveklöst utvecklingen av finansieringsformer för kulturresevarsarbetet som utgör det verkligt stora behovet hos den kommunala nivån.

Bedömning av behoven

Det är ännu för tidigt att fullt ut bedöma omfattningen av de behov som kan komma att uppstå framöver. Kulturresevarsinstrumentets tillämpning har inte hunnit ge tillräckliga erfarenheter för att medge några säkra bedömningar i detta avseende. Det är först *från och med nästa budgetår* det börjar bli meningsfullt att, utifrån ett bredare underlag, dra slutsatser beträffande kulturresevaratens framtida antal, innehåll, inriktning och därmed *ekonomiska och personella* behov.

De omedelbara ekonomiska behoven kan emellertid utläsas i den sammanlagda summan av länsstyrelsernas äskanden för ändamålet, vilken nästa budgetår knappast torde understiga årets. De knappt 30 mkr som äskades för innevarande budgetår skall ses i relation till kostnader för kvarstående restaureringsarbete, skötsel-, informations- och pedagogiska insatser i *tio* då befintliga samt utrednings-, värderings-, intrångsersättnings-, planerings-, restaurerings-, skötsel- och informationskostnader i ytterligare *tio* under året tillkommande kulturresevat. Inför 2004 beräknas *tjugo* då befintliga resevat komma att utökas med ytterligare *tio*. Dessutom kan antas att planerade åtgärder avseende 2003 års resevatbildningar för vilka i år inte erhöles kostnadstäckning, istället förskjuts till kommande budgetår. 2002 års fördelade medel om sammanlagt drygt 12 mkr gällde *tre* då befintliga samt *sju* under året tillkommande kulturresevat.

Det är uppenbart att kulturresevaraten inledningsvis medför behovet av en ökning och/eller förskjutning av befintliga ekonomiska resurser. Samtidigt framstår det som tydligt att de metoder med vilka kulturresevarsarbetet bedrivs innebär ett synnerligen kostnadseffektivt sätt att bevara, bruka och utveckla ingående värden i sammansatta historiska landskap.

Om kulturmiljövårdsarbetet generellt fortsätter att utvecklas på liknande sätt som redan skett i arbetet med kulturresevaraten – d. v. s. med inriktning på långsiktiga helhetslösningar avseende landskapets värden, sektorssamverkan, förankring, ekonomi och uppföljning av arbetet – kommer också det sammanlagda resursbehovet sannolikt att öka ytterligare under en övergångsperiod. I förlängningen kan emellertid en sådan utveckling leda till stora besparingar genom ett mer effektivt resursutnyttjande.

Arbetet med kulturresevatena har visat att det både centralt och regionalt finns behov av en fördjupad antikvarisk kompetens – såväl som en breddning av den sammantagna kompetensen till att omfatta biologiska, juridiska, ekonomiska, men även sociala sakkunskaper. Kulturresevatena kan i praktiken ses som ett forum för sektorsamverkan. Det är dock mycket viktigt för det fortsatta arbetet med områdesskydd att, på både central och regional nivå, åstadkomma en utökad samverkan mellan natur- och kulturmiljösektorerna.